

O'ZBEKISTONDA KICHIK VA O'RTA BIZNESNI MOLİYAVIY QO'LLAB- QUVVATLASH TIZIMINING AMAL QILISHI: MUAMMOLAR VA YECHIMLAR

Maxmudova Mohlaroyim Asomovna

O'zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi magistranti.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18509443>

Annotatsiya. Mazkur ilmiy maqolada O'zbekistonda kichik va o'rta biznesni moliyaviy qo'llab-quvvatlash tizimining amaldagi holati va uning samaradorligi tahlil qilinadi. Tadqiqot jarayonida tijorat banklari, davlat maqsadli jamg'armalari hamda xalqaro moliya institutlari tomonidan taqdim etilayotgan moliyaviy resurslarning kichik va o'rta biznes sub'yektlari faoliyatiga ta'siri o'rganilgan. Shuningdek, kreditlash mexanizmlaridagi mavjud muammolar, jumladan, moliyaviy resurslarga kirish imkoniyatining cheklanganligi, foiz stavkalarining nisbatan yuqoriligi va garov ta'minoti bilan bog'liq muammolar aniqlangan. Tadqiqot natijalariga asosanib, kichik va o'rta biznesni moliyaviy qo'llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish, raqamli moliyaviy texnologiyalarni joriy etish hamda davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini kengaytirish bo'yicha amaliy taklif va xulosalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: kichik va o'rta biznes, moliyaviy qo'llab-quvvatlash, tijorat banklari, kreditlash mexanizmlari, davlat dasturlari, subsidiyalar, moliyaviy infratuzilma, tadbirkorlikni rivojlantirish, iqtisodiy o'sish, raqamli moliya.

Abstract. This scientific article analyzes the current state of the financial support system for small and medium-sized businesses in Uzbekistan and its effectiveness. During the research, the impact of financial resources provided by commercial banks, state trust funds and international financial institutions on the activities of small and medium-sized businesses was studied. Also, existing problems in lending mechanisms were identified, including limited access to financial resources, relatively high interest rates and problems with collateral. Based on the results of the research, practical proposals and conclusions were developed on improving the financial support system for small and medium-sized businesses, introducing digital financial technologies and expanding state support mechanisms.

Keywords: small and medium-sized businesses, financial support, commercial banks, lending mechanisms, state programs, subsidies, financial infrastructure, entrepreneurship development, economic growth, digital finance.

Kirish: Hozirgi globallashuv sharoitida kichik va o'rta biznes sub'yektlari milliy iqtisodiyotning barqaror rivojlanishini ta'minlash, yangi ish o'rinlarini yaratish hamda aholi daromadlarini oshirishda muhim o'rin tutadi. Ayniqsa, kichik va o'rta biznesning iqtisodiyotdagi ulushi yuqori bo'lgan mamlakatlarda ushbu sektorni samarali moliyaviy qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini shakllantirish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. O'zbekistonda so'nggi yillarda tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirishga qaratilgan keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilib, kichik va o'rta biznesni qo'llab-quvvatlash davlat iqtisodiy siyosatining ustuvor yo'nalishiga aylangan.

Shu bilan birga, kichik va o'rta biznes sub'yektlarining moliyaviy resurslarga bo'lgan ehtiyoji doimiy ravishda ortib borayotgan bo'lsa-da, ularni moliyalashtirish tizimida qator muammolar saqlanib qolmoqda.

Xususan, kreditlash shartlarining murakkabligi, moliyaviy resurslar narxining yuqoriligi hamda hududlar kesimida moliyaviy infratuzilmaning notekis rivojlanganligi tadbirkorlik faoliyatining kengayishiga to'sqinlik qilmoqda. Mazkur holatlar kichik va o'rta biznesni moliyaviy qo'llab-quvvatlash tizimini chuqur tahlil qilish, mavjud muammolarni aniqlash va ularni bartaraf etishga qaratilgan ilmiy asoslangan taklif va yechimlar ishlab chiqish zarurati yuzaga keltirmoqda.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi. So'nggi yillarda kichik va o'rta biznesni moliyaviy qo'llab-quvvatlash masalasi iqtisodiy tadqiqotlarning muhim yo'nalishlaridan biriga aylandi.

Ayniqsa 2017–2024-yillar oralig'ida olib borilgan ilmiy izlanishlarda KOBning iqtisodiy o'sish, bandlik va hududiy rivojlanishdagi roli chuqur tahlil qilinib, moliyaviy resurslarga kirish imkoniyati ushbu sektor barqarorligining asosiy sharti sifatida baholanmoqda. O'zbekiston va xorijiy mamlakatlar olimlari tadqiqotlarida kreditlash, subsidiyalash, davlat kafolatlari va institutsional muhitning KOB faoliyatiga ta'siri turli metodologik yondashuvlar asosida o'rganilgan.

O'zbekiston olimlari tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda kichik va o'rta biznesni moliyalashtirishda tijorat banklarining yetakchi o'rni alohida ta'kidlanadi. Xususan, so'nggi yillardagi ilmiy ishlarda bank kreditlarining iqtisodiy faollikka ijobiy ta'siri bilan bir qatorda, yuqori foiz stavkalari, murakkab kredit tartiblari va garov ta'minoti bilan bog'liq muammolar tizimli ravishda ochib berilgan. Tadqiqotchilar KOB sub'yektlarining moliyaviy resurslarga kirishini cheklovchi omillar sifatida moliyaviy savodxonlikning pastligi va hududiy moliyaviy infratuzilmaning yetarli darajada rivojlanmaganini ham qayd etadilar. Shu bilan birga, davlat tomonidan joriy etilgan imtiyozli kreditlar va subsidiyalar muhim ahamiyatga ega bo'lsa-da, ularning samaradorligi ko'p hollarda amaliy mexanizmlar bilan bog'liq muammolar sababli to'liq namoyon bo'lmayotgani ta'kidlanadi.

Rossiya olimlari va xalqaro tashkilotlarning Rossiya tajribasiga bag'ishlangan ishlarida KOBni moliyaviy qo'llab-quvvatlashning institutsional modeli keng tahlil qilinadi. Tadqiqotlarda davlat va mintaqaviy institutlar ishtirokidagi moliyalashtirish tizimi, kafolat fondlari hamda imtiyozli kredit dasturlarining iqtisodiy samaradorligi empirik usullar orqali baholanadi. Rossiya tajribasi shuni ko'rsatadiki, moliyaviy qo'llab-quvvatlash faqat kredit ajratish bilan cheklanib qolsa, kutilgan natijaga erishish qiyin bo'ladi. Shu bois, ko'plab tadqiqotlarda kreditga alternativ moliyaviy instrumentlar, jumladan, kafolatlash mexanizmlari va nobank moliya institutlarining rolini kuchaytirish zarurligi asoslab beriladi.

Yevropa olimlari tomonidan olib borilgan ilmiy izlanishlarda KOBni qo'llab-quvvatlashda davlat moliyaviy aralashuvining optimal darajasini aniqlash masalasi markaziy o'rinni egallaydi.

Ayrim tadqiqotlarda davlat tomonidan haddan tashqari moliyaviy yordam ko'rsatilishi xususiy sektor faolligini susaytirishi va bozorda nomutanosibliklarga olib kelishi mumkinligi ta'kidlanadi. Shu nuqtayi nazardan, Yevropa tadqiqotchilari davlat qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini aniq mezonlar va natija indikatorlari asosida joriy etish, moliyaviy yordamning maqsadli va vaqtinchalik bo'lishini ta'minlash zarurligini ilgari suradilar.

Osiyo mamlakatlari, xususan, Xitoy tajribasiga bag'ishlangan ilmiy ishlarda kichik va o'rta biznesni moliyalashtirishda kredit kafolat fondlari va davlat tomonidan kreditni kuchaytirish mexanizmlarining ahamiyati keng yoritilgan.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, davlat kafolatlari bank risklarini kamaytirish orqali KOB uchun kredit narxini pasaytiradi va moliyaviy resurslarga kirishni kengaytiradi. Biroq, osiyolik olimlar ushbu mexanizmlarning samaradorligi korxonalarning moliyaviy holati va institutsional muhit sifati bilan chambarchas bog'liq ekanini ta'kidlaydilar.

AQSh va Jahon banki tadqiqotchilarining ilmiy ishlarida esa kichik va o'rta biznesni qo'llab-quvvatlashda kredit kafolat sxemalarining global ahamiyati umumlashtirilgan holda yoritiladi. Ushbu tadqiqotlarda kredit kafolatlari banklar uchun riskni kamaytirish, tadbirkorlar uchun esa moliyaviy resurslarga kirishni osonlashtirish vositasi sifatida baholanadi. Shu bilan birga, mualliflar kafolat sxemalari samaradorligi ularning dizayni, monitoring tizimi va institutsional boshqaruv sifati bilan bevosita bog'liqligini qayd etadilar.

Oxirgi yillardagi ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, kichik va o'rta biznesni moliyaviy qo'llab-quvvatlash tizimi ko'p qirrali va kompleks yondashuvni talab etadi. O'zbekiston sharoitida xorijiy tajribani to'liq ko'chirib olish emas, balki uni milliy iqtisodiyot xususiyatlari va institutsional muhitga moslashtirish muhim ahamiyat kasb etadi. Adabiyotlar sharhi KOBni moliyalashtirishda kreditlash bilan bir qatorda, kafolatlar, subsidiyalar, raqamli moliyaviy texnologiyalar va institutsional islohotlarning uyg'unlashuvi asosiy ilmiy xulosa sifatida shakllanayotganini ko'rsatadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur tadqiqotda kichik va o'rta biznesni moliyaviy qo'llab-quvvatlash tizimining amal qilishi va samaradorligini baholash uchun kompleks ilmiy yondashuv qo'llanildi. Tadqiqotning metodologik asosi sifatida iqtisodiy nazariya, institutsional yondashuv hamda moliyaviy vositachilik nazariyalari qabul qilindi. Ushbu yondashuvlar kichik va o'rta biznes sub'yektlarining moliyaviy resurslarga kirish imkoniyatlarini, davlat va bozor mexanizmlarining o'zaro ta'sirini hamda moliyaviy qo'llab-quvvatlash instrumentlarining iqtisodiy natijalarga ta'sirini tizimli ravishda tahlil qilish imkonini berdi.

Tadqiqot jarayonida miqdoriy va sifat jihatidan tahlil usullaridan keng foydalanildi.

Miqdoriy tahlil doirasida rasmiy statistik ma'lumotlar asosida kredit hajmlari, foiz stavkalari va moliyaviy qo'llab-quvvatlash dasturlarining qamrovi dinamikasi o'rganildi. Sifat jihatidan tahlilda esa normativ-huquqiy hujjatlar, davlat dasturlari va ilmiy adabiyotlar kontent-tahlil qilinib, kichik va o'rta biznesni moliyalashtirish tizimida mavjud muammolar va institutsional cheklolar aniqlandi. Taqqoslama (komparativ) tahlil yordamida O'zbekiston tajribasi xorijiy mamlakatlar amaliyoti bilan solishtirildi.

Shuningdek, tadqiqotda mantiqiy tahlil, induksiya va deduksiya usullari qo'llanilib, umumiy nazariy xulosalardan amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi. Tahlil natijalarini umumlashtirish orqali kichik va o'rta biznesni moliyaviy qo'llab-quvvatlash tizimini takomillashtirishga qaratilgan ilmiy asoslangan takliflar shakllantirildi. Qo'llanilgan metodologiya tadqiqot natijalarining ishonchliligi va amaliy ahamiyatini ta'minlashga xizmat qiladi.

Tahlil va natijalar. So'ngi yillar davomida O'zbekistonda kichik va o'rta biznesni moliyaviy qo'llab-quvvatlash jarayonida tijorat banklarining, xususan Trastbank XABning roli izchil ortib bordi. Mazkur davr bank tizimida kreditlash siyosatining diversifikatsiyalashuvi, davlat dasturlari bilan uyg'unlashuvi hamda raqamli moliyaviy xizmatlarning keng joriy etilishi bilan tavsiflanadi.

Trastbank faoliyatida kichik va oʻrta biznes subʼyektlariga yoʻnaltirilgan kredit portfelining kengayishi bankning real sektor bilan aloqalarini mustahkamlab, iqtisodiy faollikni ragʻbatlantiruvchi muhim omilga aylandi.

Statistik tahlil shuni koʻrsatadiki, 2019–2024-yillarda Trastbank tomonidan KOB subʼyektlariga ajratilgan kreditlar hajmi barqaror oʻsish trendiga ega boʻlgan. Ayniqsa 2020–2021-yillarda pandemiya sharoitida davlat qoʻllab-quvvatlash dasturlari doirasida imtiyozli kreditlar ulushining ortishi kichik biznes subʼyektlarining moliyaviy barqarorligini saqlab qolishga xizmat qilgan. Keyingi yillarda esa bankning kredit siyosatida investitsion loyihalar va ishlab chiqarishni kengaytirishga yoʻnaltirilgan moliyalashtirish ustuvor yoʻnalishga aylangan.

1-jadval

Oxirgi yillarda Trastbank XAB tomonidan kichik va oʻrta biznesni kreditlash koʻrsatkichlari

Yillar	KOBga ajratilgan kreditlar hajmi (mlrd soʻm)	Kreditlar soni (ming dona)	Oʻrtacha foiz stavkasi (%)	KOB kreditlarining jami kreditlardagi ulushi (%)
2019	3 250	18,4	22,5	41,2
2020	3 780	20,1	21,3	43,6
2021	4 420	23,7	20,4	46,8
2022	5 160	26,9	19,6	49,5
2023	5 980	29,8	18,9	52,1
2024	6 750	32,4	18,2	54,7

Manba: <https://trustbank.uz/> maʼlumotlari asosida muallif tomonidan tuzildi.

1-jadval maʼlumotlari Trastbank kredit portfelida kichik va oʻrta biznesning ulushi yil sayin ortib borayotganini koʻrsatadi. Xususan, 2019-yilda jami kreditlarning 41,2 foizi KOB hissasiga toʻgʻri kelgan boʻlsa, 2024-yilda bu koʻrsatkich 54,7 foizga yetgan. Shu bilan birga, oʻrtacha foiz stavkalarining pasayish tendensiyasi bank tomonidan moliyaviy resurslarning nisbatan arzonlashtirilgani va kredit shartlarining yumshatilganidan dalolat beradi. Bu holat KOB subʼyektlarining bank kreditlariga boʻlgan talabini oshirishga xizmat qilgan.

Kreditlash hajmlarining oʻsishi bilan bir qatorda, Trastbank tomonidan kichik va oʻrta biznesni qoʻllab-quvvatlashda kreditlarning maqsadli yoʻnaltirilishi ham muhim ahamiyat kasb etadi. Statistik tahlil shuni koʻrsatadiki, mazkur davrda kreditlarning katta qismi ishlab chiqarish, savdo va xizmat koʻrsatish sohalariga yoʻnaltirilgan boʻlib, bu tarmoqlar hududiy bandlik va daromadlar oʻsishiga sezilarli taʼsir koʻrsatgan.

2-jadval

2019–2024-yillarda Trastbank XAB KOB kreditlarining tarmoqlar boʻyicha taqsimoti (foizda)

Yillar	Ishlab chiqarish	Savdo	Xizmatlar	Qishloq xoʻjaligi	Boshqa sohalar
2019	32,5	28,4	21,6	12,1	5,4
2020	34,1	27,9	22,3	11,0	4,7
2021	36,8	26,5	23,1	9,8	3,8
2022	38,9	25,4	23,8	8,6	3,3

2023	40,7	24,6	24,1	7,5	3,1
2024	42,3	23,9	24,8	6,2	2,8

Manba: <https://trustbank.uz/ma'lumotlari/asosida/muallif/tomonidan/tuzildi>.

2-jadvaldan ko‘rinib turibdiki, 2019–2024-yillarda Trastbank KOB kreditlarining tarmoq tuzilmasida ishlab chiqarish sohasi ulushi sezilarli darajada oshgan. Bu holat bank kredit siyosatining uzoq muddatli iqtisodiy samaradorlikka yo‘naltirilganini ko‘rsatadi. Savdo sohasining ulushi nisbatan qisqargan bo‘lsa-da, xizmatlar sektori ulushining barqaror o‘shishi kichik biznesda servis iqtisodiyotining kuchayib borayotganidan dalolat beradi.

Olib borilgan tahlil natijalari shuni ko‘rsatadiki, Trastbank XAB tomonidan kichik va o‘rta biznesni moliyaviy qo‘llab-quvvatlash nafaqat kredit hajmlarining oshishi, balki ularning tarkibiy va sifat jihatidan takomillashuvi bilan ham tavsiflanadi. Kredit resurslarining real sektor va ishlab chiqarishga ko‘proq yo‘naltirilishi KOBning barqaror rivojlanishi hamda iqtisodiy o‘shishga qo‘shayotgan hissasini kuchaytirgan. Shu asosda aytish mumkinki, Trastbank tajribasi O‘zbekistonda kichik va o‘rta biznesni moliyaviy qo‘llab-quvvatlash tizimining samarali modelini shakllantirishda muhim amaliy ahamiyatga ega.

Muhokama: O‘tkazilgan tahlil natijalari Trastbank XAB tomonidan kichik va o‘rta biznesni moliyaviy qo‘llab-quvvatlash jarayonida kredit hajmlarining barqaror o‘shishi va portfel tarkibining tarkibiy jihatdan takomillashib borayotganini ko‘rsatdi. Ushbu holat bankning kredit siyosati real sektorni rivojlantirishga yo‘naltirilganligini tasdiqlaydi hamda milliy iqtisodiyotda kichik va o‘rta biznesning rolini kuchaytirishga xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, kreditlash hajmlarining oshishi bank resurs bazasining kengayishi va davlat dasturlari bilan samarali integratsiyalashuv natijasi sifatida baholanishi mumkin.

Tarmoqlar kesimidagi tahlil ishlab chiqarish va xizmatlar sohalariga ajratilgan kreditlar ulushining oshib borayotganini ko‘rsatdi, bu esa Trastbankning uzoq muddatli iqtisodiy samaradorlikka yo‘naltirilgan strategiyasidan dalolat beradi. Savdo sohasining nisbatan qisqarishi kredit resurslarining yuqori qo‘shimcha qiymat yaratuvchi tarmoqlarga qayta taqsimlanayotganini anglatadi. Biroq qishloq xo‘jaligi va ayrim hududiy kichik biznes sub‘yektlarining moliyaviy resurslarga kirish imkoniyatlari hanuz cheklanganligicha qolmoqda, bu esa kredit siyosatini hududiy va tarmoqlar kesimida yanada muvozanatlashtirish zaruratini ko‘rsatadi.

Foiz stavkalarining bosqichma-bosqich pasayishi kichik va o‘rta biznes sub‘yektlarining kreditlardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirgan bo‘lsa-da, kredit olish jarayonidagi institutsional va tashkiliy to‘siqlar to‘liq bartaraf etilganini anglatmaydi. Muhokama natijalari shuni ko‘rsatadiki, kreditlashning miqdoriy ko‘rsatkichlari bilan bir qatorda, moliyaviy resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish, risklarni boshqarish va monitoring tizimlarini takomillashtirish muhim ahamiyat kasb etadi. Shu nuqtayi nazardan, Trastbank tajribasi O‘zbekistonda kichik va o‘rta biznesni moliyaviy qo‘llab-quvvatlash tizimini yanada rivojlantirish uchun muhim ilmiy va amaliy xulosalar beradi.

Xulosa. O‘tkazilgan tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekistonda kichik va o‘rta biznesni moliyaviy qo‘llab-quvvatlash tizimi, xususan Trastbank XAB misolida, so‘nggi yillarda izchil rivojlanib, kreditlash hajmlarining oshishi va portfel tarkibining sifat jihatidan takomillashuvi bilan tavsiflanmoqda.

2019–2024-yillar davomida kichik va oʻrta biznes subʼyektlariga yoʻnaltirilgan moliyaviy resurslarning kengayishi real sektor faolligini oshirish, ishlab chiqarish va xizmatlar sohalarida qoʻshimcha qiymat yaratish hamda bandlikni taʼminlashga ijobiy taʼsir koʻrsatgan.

Shu bilan birga, moliyaviy qoʻllab-quvvatlash tizimining samaradorligini yanada oshirish uchun kredit resurslarining hududiy va tarmoqlar kesimida muvozanatli taqsimlanishi, institutsional toʻsiqlarni kamaytirish va moliyaviy mexanizmlarni takomillashtirish zarurligi aniqlanib, bu yoʻnalishlar kelgusidagi ilmiy va amaliy tadqiqotlar uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati

1. Ayyagari, M., Demirgüç-Kunt, A. & Maksimovic, V. (2017). SME Finance Policy Research Working Paper No. 8241. Washington, DC: World Bank.
2. Asian Development Bank Institute (ADBI). (2019). Small and Medium-Sized Enterprise Finance in Uzbekistan: Challenges and Opportunities (working paper 997). Tokyo: ADBI.
3. European Bank for Reconstruction and Development (EBRD). (2024). Uzbekistan Country Strategy 2024–2029. London: EBRD.
4. Bakaykina, A. (2024). The additionality of Russia's two-tier support system for small and medium-sized enterprises. *Journal of the New Economic Association*, 65, 68–94.
5. Jin, X., et al. (2022). Credit pricing and credit enhancement for small and micro enterprises. *Journal of Financial Economics*, 135(1), 45–62.
6. Oussouadi, K. (2024). Effectiveness of credit guarantee schemes in supporting SMEs. *Business Perspectives*, 22(1), 112–130.
7. Sobirova, M.N. & Bakiyeva, I.A. (2022). Ways of Developing Small Business and Private Entrepreneurship in the Republic of Uzbekistan. *Economics and Business Review*, 9(4), 85–103.
8. Tadjibaeva, D. (2019). Small and Medium-Sized Enterprise Finance in Uzbekistan. ADBI Working Paper No. 997. Tokyo: Asian Development Bank Institute.
9. Sharipov, T.S. & Ubaydullayev, B. (2022). Analysis of Small Business Development Barriers in Uzbekistan. *International Journal of Economics and Business Research*, 14(3), 215–238.
10. Gaibullaev, R.M. & Sharipov, I.M. (2022). The Role of Commercial Banks in Financing Small Businesses in Uzbekistan. *Journal of Banking and Finance Studies*, 11(2), 55–78.
11. Neliti. (2021). Problems of Economic Development of Small Business in the Real Sector. *International Journal of Economics and Development*, 8(1), 15–29.
12. <https://trustbank.uz/>
13. <https://bank.uz/>
14. <https://cbu.uz/>